

BİBLİYOGRAFYA :

Hatib, *Târîhu Bağdâd*, XII, 322-323; Hume-yî, *Cezvetü'l-muktebis*, Kahire 1966, s. 319-322; İbn Beşkûvâl, *eş-Şilâ*, II, 447-449; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1088-1089; a.m.f., *A'lâmü'n-nübela'*, XVII, 412-414; a.m.f., *Ma'rifetü'l-kurâ'*, Millet Ktp., nr. 2500, vr. 132^b.

M. YAŞAR KANDEMİR

ATIYYE-i SENİYYE

(عطية سنیه)

Padışahlar tarafından çeşitli kimselere verilen hediyeler için kullanılan bir tabir.

Atıyye (çoğulu atâyâ) "bahşış ve ihsan" mânasına gelmektedir. Genellikle padişahlar tarafından nakit olarak verilen hediyeler için kullanılır. Önceleri şairlere, sanatkârlara, saray mensuplarına, ulemâ ve meşâyihle in'am, tasadduk, ihsan gibi adlarla verilen hediyeler de muhtemelen atıyye ile aynı anlamı taşır. Padişahlar belli günlerde saray halkına, çeşitli vesilelerle devlete hizmeti geçen kişilere yahut marifet sahibi kimselere, bir işte fevkalâde başarı gösterenlere, hatta tâziye maksadıyla bazı önemli şahıslara, yabancı elçilerin maiyetindeki- lere elbise ve kumaş gibi hediyeler yanında para keseleri de ihsan ederler ve bunlara "atıyye-i seniyye" denirdi. Cülûs münasebetiyle askere "atâyâ-yı cülüsiyye" adıyla bahşış dağıtılırdı. Yeni yıl münasebetiyle dağıtılan paralara da "muharrem atıyyesi" adı verilirdi. Ayrıca hac mevsiminde Hicaz'a gönderilen paralar için de bu tabir kullanılırdı. Her sene Mısır'dan Mekke'ye gönderilmesi âdet olan akçeler "atıyye-i câze-i hümayun" olarak adlandırılırdı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasında hizmeti geçenlere yeni görevler verilirken nakit para da ihsan edilmişti. Bunlardan kul kethüdâsı Hasan Ağa'ya mîr-i mirân rütbesiyle 50.000 kuruş, saksoncubaşıya yirmi beş kese atıyye verilmiş, bu ihsanlar Teşrifatçı Necib Efendi tarafından dağıtılmıştı. 1849'da eski sadrazamlardan Rauf Paşa'nın Bebek'teki yalısının tamir masrafı için kendisine padişah tarafından 250 kese atıyye-i seniyye ihsan edilmişti. II. Abdülhamid de huzur derslerinde bulunan hocalara çeşitli hediyeler yanında nakit atıyyeler de verirdi. Mübarek gecelerde nöbetle davet ettiği tarikat şeyhlerine bohçalar içinde hediyeler, dervişlere de atıyye olarak para keseleri dağıtır, camide, huzurunda vaaz eden şeyh efendilerin koyunlarına "atıyye çıkınları" koydurur, mevlidhanlara da para keseleri verdirirdi.

Padışahlar tarafından çeşitli vesilelerle verilen bu hediyeler, ilim ve fikir adamlarıyla şair, edip ve sanatkârların teşviki, devlet hizmetinde liyakatı görülenlerin mükâfatlandırılması bakımından Osmanlı kültür, ilim ve siyaset hayatında önemli bir rol oynamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Mısır Mühimmesi*, nr. 8, s. 22, hüküm 88; Teşrifatizâde Mehmed, *Defter-i Teşrifât*, İÜ Ktp., TY, nr. 8892, vr. 109^a, 139^a; Râşid, *Târîh*, II, 312; *Teşrifât-ı Kadîme*, s. 5; Cevdet, *Târîh*, XII, 169; Atâ Bey, *Târîh*, I, 214, 239, 240, 277; Lutfî, *Târîh*, IX, 16; Pakalın, I, 110-111; İsmail E. Erünsal, "II. Bâyezid Devrine Aid Bir İn'âmât Defteri", *TED*, sy. 10-11 (1981), s. 301-341.

FERİDUN EMECEN

ATİK

(العتيق)

Kâbe ve Hz. Ebû Bekir hakkında kullanılan bir sıfat.

İfade ettiği mânaya göre çoğulu itâk, utekâ ve utuk şekillerini alan atik kelimesi sözlükte "güzel, soylu, hür, şerefli, eski" mânalarına gelmekte ve Kur'ân-ı Kerim'de Kâbe anlamında kullanılan "el-Beyt" in sıfatı olarak geçmektedir (bk. el-Hac 22/29, 33). Bir hadis-i şerifte ifade edildiği üzere, Kâbe zorbalarmın zulmünden kurtarıldığı için (bk. Tirmizî, "Tefsîr", 23), Hasan-ı Basrî'den gelen rivayete göre yeryüzünde kurulan mâbedlerin en eskisi olduğu için (bk. Âl-i İmrân 3/96), Saîd b. Cübeyr'e göre ise şerefi ve yüksek itibarı sebebiyle "el-Beytül-atik" diye anılmıştır. Kâbe'yi yıkmak maksadıyla Mekke'ye kadar gelen ve Ashâb-ı fil diye bilinen Ebrehe ordusundan zarar görmeyip korunması, tarih boyunca hiç kimsenin hükmü altına girmemesi de ona bu sıfatı kazandırmıştır.

Atik lakabının Hz. Ebû Bekir için kullanılması, Peygamber'in ona, "Sen Allah'ın cehennemden âzat ettiği (atik) kimse-sin" (Tirmizî, "Menâkıb", 16) diye iltifat etmesiyle başlar. Her ne kadar yüzü güzel olduğu veya anesi tarafından böyle vasıflandırıldığı için Ebû Bekir'in atik diye anılmış olabileceği ileri sürülüyorsa da kızı Âişe tarafından rivayet edilen Tirmizî hadisi birinci görüşü teyit etmektedir.

Atik çoğul şekillerinden biri olan itâk kelimesini Abdullah b. Mes'ûd, Mekke'de nâzil olan el-İsrâ, el-Kehf, Meryem, Tâhâ ve el-Enbiyâ sûreleri hakkında ve "eski, önce" mânasında el-itâku'l-üvel şeklinde kullanmıştır (bk. Buhârî, "Fezâ'ilü'l-

Kur'an", 6). Bir diğer çoğul şekli olan utekâ ise Mekke'nin fethedildiği gün öldürülme-yip serbest bırakılan Kureysliler hakkında Hz. Peygamber tarafından kullanılmış, diğer kabilelerden serbest bırakılanlara ise tulekâ* denilmiştir (bk. *Müsned*, IV, 363). Bu kelime ayrıca Atik el-Bekrî, Atik b. Abdülazîz el-Harbî, Atik b. Ebû'l-Fazl b. Selâme, Atik b. Hişâm gibi muhaddislerin adı olarak da bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "atik" md.; *Tâcül-'arûs*, "atik" md.; *Kâmus Tercümesi*, "atik" md.; Wensinck, *Mu'cem*, "atik" md.; *Müsned*, IV, 363; Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 6; Tirmizî, "Tefsîr", 23, "Menâkıb", 16; İbn Kesir, *Tefsîr*, V, 414; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3400-3401.

İSMAİL L. ÇAKAN

ATİK ALİ PAŞA

(ö. 917/1511)

Osmanlı veziriazamı.

Aslen Saraybosna'nın Drozgometa köyündendir. Devşirme olarak Enderun'da yetişti. Hadım lakabıyla da tanınan Ali Paşa bir süre Bâbüssaâde ağalığı yaptıktan sonra önce sancak beyliği, ardından da Karaman beylerbeyliğinde bulundu (1482). Bu sırada içindeki çeşitli siyasî karışıklıklarla uğraştı, özellikle Cem Sultan ve Karamanoğlu Kasım Bey'e karşı başarı ile mücadele etti. Daha sonra Rumeli beylerbeyi olan Ali Paşa, Boğdan voyvodasının Akkirman'ı almaya teşebbüs etmesi üzerine ona karşı gönderildi. Ali Paşa Eflak beyini ve kuvvetlerini yenerek Boğdan'a girdi. Boğdan Prensi Stefan Çel Mare karşı koyamayacağını anlayınca Lehistan'a iltica etmek zorunda kaldı. 1483'te Veziriazam Davud Paşa'nın maiyetinde Memlûk seferine katıldı, çevredeki kalelerin zaptedilmesinde başarılı oldu. Bu sırada asker arasında görünen hastalık ve bitkinliğe rağmen savaşa devam ederek Memlûk askerlerini bozguna uğrattıktan sonra Karaman'a çekildi (1492). Memlûkler'le barış imzalanmasının ardından, Venedikliler'in Mora kıyılarını tehdidi üzerine Davud Paşa ile birlikte Modon ve Koron'u almakla görevlendirildi ve yol boyunca Navarin, Zensjøyo kalelerini savaş yapmadan ele geçirip Osmanlı topraklarına kattı (1500). Bu sefer sırasında Leontari önlerinde II. Bayezid ile buluştu, ancak kış yaklaştığı için padişah geri döndü. Bu durumdan faydalanan Venedikliler Navarin'i geri aldılarsa da Kemal Reis'in